

avtorica ozre na dvajset let, ki so minila od izida knjige, in na vse, kar se je v tem času zgodilo. V dogajanju povojnih desetletij prepozna – z občudovanjem in upanjem – vsestransko prebujanje ozaveščenosti. Prav to je zanjo največja pridobitev povojnega sveta. “Rast v zavedanju je bila vedno boleča,” pravi Anne Morrow. “Vendar to vodi v večjo neodvisnost in končno v dejavno sodelovanje. Kajti velikanskih problemov, s katerimi se danes sooča svet, tako na zasebnem kot na javnem področju, ne morejo rešiti ženske – ali moški – sami. Premagajo jih lahko le moški in ženske skupaj.”

Ptica na nebu, školjka na skali. Obe sta enako močni; obe enako krhki. In v svojem najglobljem bistvu – tistem neimenljivem, kar ju loči od vsega drugega in hkrati povezuje z vsem drugim – obe enako svobodni.

Vesna Velkovrh Bukilica

**Zbornik ob
stoletnici
ustanovitve
Splošnega
slovenskega
ženskega društva**
Ljubljana: Arhiv republike
Slovenije, 2003

“O ženskem gibanju, o ženski emancipaciji vladajo pri nas še zelo zmedeni pojmi,” je 29. septembra 1901 dejala Zofka Kvedrova v ljubljanskem Mestnem domu na ustanovitvi Splošnega slovenskega ženskega društva v Ljubljani. Bojim se, da še dobro stoletje pozneje razmere niso bistveno drugačne in da še danes na kakšen “pretirano ženski projekt” mnogi gledajo zviška in v stilu: “Ja, kaj se pa spet gredo ...” Odločitev dveh arhivistk Aleksandre Serše in Mateje Jeraj, da obeležita stoletnico ustanovitve ženskega društva, je zato še toliko bolj pogumno in hvalevredno dejanje. Razstava, ki je bila na og-

led v prostorih Arhiva Republike Slovenije od novembra 2001 do januarja 2002 je prikazovala skoraj polstoletno kulturno, socialno in politično delovanje društva. V začetku letošnjega aprila je kot nekaj dodatka k razstavi izšel še zajeten zbornik razprav, v katerem skušajo številne avtorice (in trije avtorji) prikazati današnje vedenje o dogodkih izpred stotih let in njihovih najpomembnejših akterjih. Zbornik z naslovom Splošno žensko društvo 1901-1945 in podnaslovom Od dobrih deklet do feministk sta uredili Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše, ki sta k sodelovanju povabili široko paleto sodelavcev. Nastalo je čez 500 strani zajetno delo, ki s številnimi biografijami predstavlja življenje in delovanje žensk od srede 19. stoletja do časa po koncu druge svetovne vojne.

V uvodni razpravi Marta Verginella ugotavlja, da je moderna doba ženske potisnila v javnost med akterje družbenih sprememb, vendar jih je kaj kmalu na formalni ravni iz nje tudi izrinila *“ker je žensko naravo razumela kot s politiko neskladno.”* To tezo je na zanimivem primeru potrdil tudi Vasilij Melik, ki je spomnil, da je bil v prvi polovici 19. stoletja v avstrijski monarhiji glavni pogoj za volilno pravico plačevanje davka ter da so tako med volilne upravičence lahko sodelile tudi ženske ali celo mladoletni, čeprav je namesto njih glasoval njihov pooblaščenec.

Do sprememb je prišlo po "demokratizaciji" političnega življenja na začetku šestdesetih let 19. stoletja, ko je bilo uveljavljeno načelo osebnega glasovanja, s čimer so bile ženske (in mladoletni) večidel izrinjene iz volilnih imenikov za deželne volitve, medtem ko so ponekod ohranile to pravico pri volitvah v občinske zastope. Za volitve v državni zbor leta 1873 so tako volilno pravico dobili le *svojeupravni avstrijski državljani moškega spola*, pozneje pa so enake določbe za deželne zbore sprejele Kranjska in Koroška (1884), Štajerska (1904) in Istra (1908). Vprašanja volilne pravice se je v svojem orisu položaja žensk na Slovenskem leta 1848 dotaknil tudi Stane Granda, ki zanika splošno uveljavljeno mnenje, da so Slovenke lahko postale politično aktivne šele z uvedbo splošne volilne pravice po letu 1945 in naniza kopico primerov aktivnega ženskega političnega delovanja od najnižjih slojev do višjih družbenih krogov v letu 1848. Predstavitev začetkov ženskega gibanja zajema poleg omenjenih razprav še oris položaja žensk in feminističnih zahtev do leta 1941 in podroben oris ženskega gibanja v Trstu do konca leta 1902, ko je prenehal izhajati tržaški (in prvi slovenski) ženski časopis *Slovenka*. Avtorica Nevenka Troha je v njem pokazala, kako se je "žensko vprašanje" preobrazilo iz vprašanja vključitve žensk v narodno gibanje v vse

bolj socialno vprašanje zaposlenih žensk in še pozneje kot vprašanje njihove politične enakopravnosti. Med začetniki ženskega gibanja je Barbara Pešak Mikec predstavila življenje in delo Pavline Pajk, ki kljub zgodnosti in razsežnosti literarnega dela ni našla priznanja v krogih porajajočega se ženskega gibanja.

V naslednjem sklopu prispevkov je podrobneje predstavljeno Splošno slovensko žensko društvo. Nataša Budna Kodrič je zapisala, da je bil glavni namen društva izobraževanje žensk ter da je v ta namen prirejalo predavanja, tečaje, razstave, dobrodelne akcije in razne shode za pravice žensk. Zelo zanimv je tudi članek Anje Dular o knjižnici Splošnega slovenskega ženskega društva. Avtorica namreč podaja širok časovni okvir "ženskega branja" in ob tem oriše knjižničarsko delo danes povsem neznane Hedvike von Radics, ki je leta 1886 iz svoje obsežne (ok. 3600 knjig) zasebne knjižnice posojala knjige tudi mnogim Ljubljankam. Društvena knjižnica ženskega društva je nastala takoj ob ustanovitvi društva, čeprav se je javnosti povsem odprla šele po koncu prve svetovne vojne. Društvo je leta 1905 natisnilo knjižnični katalog, ki je zajemal popis 822 nemških, 475 slovenskih, 161 hrvaških, 13 italijanskih, pet srbskih, treh čeških in ene francoske knjige. Iz podatkov je Anja Dular sestavila zanimivo

analizo bralne kulture članic društva, v kateri ugotavlja: "*da so obiskovalke knjižnice bile široko razgledane predstavnice nežnejšega spola, ki so prebirale klasična dela svetovne in domače literature in številne strokovne knjige ter tako ubirale korak s časom, ki je poleg domačih opravil od njih zahteval tudi vpogled v znanja, ki so bila do nedavna le domena moških.*" Kljub natančni analizi pogrešamo še kak zapis o tem, kaj se je s knjižnico zgodilo po razpustitvi društva leta 1945 in kako so njene knjige prišle v zapuščino Slovanske knjižnice.

Knjiga v nadaljevanju pri naša biografije najpomembnejših članic društva in jih morada celo nekoliko na silo razdeli med feministke (Angela Vode, Alojzija Štebi, Cirila Štebi Pleško), zdravnice (Elenora Jenko Groyer, Ana Zalokar), pravnice, novinarke (Marica. Nadlišek Bartol, Ivanka Anžič, Klemenčič, Pavla Hočevnar), pisateljice (Marija Kmet, Ernestina Jelovšek, Lea Fatur, Marica Strnad, Vida Jeraj, Ljudmila Prunk – Utva), glasbenice, poštne in občinske uradnice (izpostavljeni sta Manica Komanova in Romana Vasič). Ker so bile pogosto omenjene tudi učiteljice, jih je skupaj s profesoriciami na kratko predstavila Aleksandra Serše, Tatjana Hojan pa dodatno orisala življenjski poti učiteljic Vite Zupančič in Jerce Zemljan. Barbara Pešak Mikec na koncu predstavlja še moške podpor-

ne člane, ki so javno podpirali delo društva in neredko tudi delo svojih soprog.

Zadnja sklopa člankov sta posvečena delu podružnic Splošnega slovenskega društva v Celju in Mariboru, kjer se lahko predvsem pri zadnjem izpod peresa Metke Vrbnjak prepričamo o načrtnem in uspešnem delu društva, ki je bilo ustanovljeno 26. maja 1919 in ki ga je vse do svoje smrti leta 1938 vodila žena znanega generala Marija Maister. Da bi urednice zajele čim širši spekter aktivističnega dela žensk pred drugo svetovno vojno, so k sodelovanju povabile tudi Anko Vidovič Miklavčič, ki je v svojem prispevku o Slovenski krščanski ženski zvezi prikazala poglobljeno poslanstvo katoliških žen in deklet v obdobju med obema vojnoma. Katoliško društvo za delavke je bilo ustanovljeno leta 1894, Krščanska ženska zveza pa skupaj s Slovensko krščansko socialno zvezo leta 1898. Med prvo svetovno vojno je gibanje potihnilo in se ponovno razživilo ob zbiranju podpisov za majsko deklaracijo. Leta 1922 se je Slovenska krščanska ženska zveza (SKŽZ) osamosvojila, za cilj so si zadali združevanje krščansko mislečih žen vse Slovenije in dvig splošne izobrazbe na verskem, socialnem, etičnem, stanovskem, žensko pravnem in gospodinjskem področju. V okviru priprav na peti katoliški shod v Ljubljani so pripravili tudi posebni kongres, ki je po-

tekal 25. avgusta 1923. Na njem so sprejeli več resolucij, četrta se je zavzemala za *“priznanje enakovrednosti z možem v družbi in javnosti in da se ženam da aktivna in pasivna volilna pravica.”* Prva voditeljica SKŽZ je bila Angela Piskernik, za njo pa je vodstvo prevzela Cilka Krek, sestra Janeza Evangelista. Novembra 1923 se je SKŽZ pridružila Prosvetni zvezi in v njenem okrilju pričela organizirati letovanje otrok na morju, v Ljubljani pa zavetišče za dekleta, v katerem so brezposelne lahko čakale na zaposlitev. Ko je bila decembra 1929 razpuščena orliška zveza, je njene članice prevzela Slovenska katoliška ženska zveza, ki je začela izdajati celo glasilo Vigred. Februarja 1933 so razpustili tudi krovno Prosvetno zvezo, vendar ne tudi slovenske katoliške ženske zveze, zaradi česar so se odtlej ženska društva še bolj posvečala verskemu obnovitvenemu delu v smeri Katoliške akcije.

Zadnji prispevek v knjigi opisuje vlogo žensk v deklaracijskem gibanju na Spodnjem Štajerskem s poudarkom na vlogi tistih žensk, ki so akcijo pobiranja podpisov v glavnem tudi organizirale, in to ne glede na strankarsko pripadnost. Želja po vrnitvi mož s front in želja po miru, ki naj bi prinesel tudi boljše gospodarske razmere, jih je združila v množično gibanje za novo državo.

Zbornik Splošno žensko društvo predstavlja pomemben

prispevek k poznavanju položaja in aktivnosti ženskih organizacij v prvi polovici dvajsetega stoletja. Njegov pomen morda niti ni toliko v izvirnosti samih prispevkov, ampak predvsem v tem, da je najboljši zbirnik različnih znanj o akterkah ženskega gibanja in zato zelo uporaben priročnik za vsako nadaljnje umeščanje žensk in *“ženskega vprašanja”* v našo zgodovino. V ta namen sta še posebej hvaležni imensko kazalo in pa obsežen pregled virov, literature in časopisja, ki priča o pestri zgodovini ženske emancipacije ter današnjemu bralcu precej olajša stopanje po poti, ki sta jo utrli urednici knjige in avtorji prispevkov.

Igor Zemljč